

КСЕНІЯ УРСУЛЕНКО,

магістр соціологічних наук, соціолог відділу історії, теорії та методології соціології Інституту соціології НАН України

ТЕТЯНА ЛЮБИВА,

магістр соціологічних наук, соціолог відділу історії, теорії та методології соціології Інституту соціології НАН України

Класичні праці з методології соціологічних досліджень в уявленнях студентів-соціологів

Abstract

The paper presents some results of empirical research concerning scientific heritage left by classic scholars in the sociological methodology. The research was conducted in the following way: Students of sociology departments from various universities expressed their opinions about works and scientific elaborations of sociological methodologists. For the inquiry, two of the most outstanding scientists from Ukraine (N.Panina, V.Paniotto), Russia (G.Batygin, V.Yadov), and USA (P.Lazarsfeld, S.Sudman) as representatives of classics in the sociological methodology had been selected. Furthermore, the acquaintance with scholars' works, their introduction to educational process, as well as evaluation of the classic scholars' contribution to development of sociology and appreciation of the significance of their ideas for students have been analyzed.

Проблема рефлексивності соціології як теоретичної та емпіричної науки набуває дедалі більшої актуальності у працях західних та вітчизняних соціологів. У 1965–1970 роках тема “соціології соціології” особливо часто зустрічається у творах американських соціологів. М.Дженовіц у статті “Професіоналізація соціології” [1], розглядаючи соціологічну науку як соціальне явище, звертає увагу на особливості її інституціоналізації як ака-

демичної дисципліни та професії. Він зазначає, що вже у 1920–30-ті роки відбувалося активне вивчення соціології з позиції соціології знання. Зі становленням соціології як академічної дисципліни поряд із теоретичним осмисленням значення соціології в житті суспільства розгорнулося обговорення суспільної ролі соціологів. У статті М.Дженовіца наведено приклади емпіричних досліджень, присвячених проблемам працевлаштування соціологів (наукова робота або проведення прикладних соціологічних досліджень), залучення соціологів до громадської діяльності, визначення соціальних і політичних орієнтацій соціологів тощо. Інший американський дослідник С.М.Ліпсет описує соціологічне дослідження, проведене 1955 року під керівництвом П.Лазарсфельда і спрямоване на визначення політичних орієнтацій та партійної ідентифікації науковців, котрі займаються соціальними науками. С.М.Ліпсет зазначає, що в цей час (1950–1960-ті роки) було здійснено низку емпіричних соціологічних досліджень, що мали на меті визначити уявлення соціологів про громадські свободи, електоральну поведінку та політику загалом [2, с. 68]. У 1964 році під керівництвом А.Гоулднера було проведено масштабне дослідження певних аспектів стану соціологічної науки, здійснене шляхом комплексного опитування 3400 членів Американської соціологічної асоціації (АСА). Анкета, використувана в дослідженні, серед іншого містила запитання про ставлення науковців до теорії структурного функціоналізму та визначення актуальності даного підходу для вивчення тодішнього суспільства. Відповіді респондентів на запитання стосовно соціології засвідчили, що, незважаючи на згоду більшості науковців (82%) із тим, що “функціональний аналіз і функціональна теорія усе ще мають велику цінність для сучасної соціології”, більшість соціологів не поділяють парсонсівське бачення соціального світу, соціології загалом та функціоналізму зокрема [2, с.73].

Поряд з емпіричними дослідженнями різноманітні аспекти розвитку соціологічної науки осмислюються й на теоретичному рівні. Соціологічний підхід до аналізу стану соціології та її впливу на суспільне життя застосовують у своїх дослідженнях такі сучасні західні науковці, як М.Ашмор, П.Бергер, Т.Лукман, К.Дженкс, Дж.О’Нейл, В.Енглер та ін. У французькій соціології дослідження у галузі соціології соціології передусім асоціюється з ім’ям П.Бурдьє, який у своїх працях аналізує онтологічний статус соціології в сучасному суспільстві, незалежність або ангажованість соціологів, свободу вибору предмета й об’єкта досліджень. У російській соціології фундаментальною в цій царині працею стала книга Ю.Качанова “Соціологія соціології: антитези”. В українській соціології її стан, роль та місце у розвитку сучасного суспільства аналізуються у численних публікаціях, зокрема в розвідках В.Воловича, В.Ворони, Є.Головахи, К.Грищенка, Н.Паніної, В.Танчера, В.Тарасенка, М.Шульги та ін. [3, с. 22].

Таким чином, вивчення соціологами своєї науки відбувається з різних позицій і різними методами, а результати досліджень втілюються як в емпіричних даних, так і в теоретичних узагальненнях. Однією з основних проблем соціологічної рефлексії є методологія соціологічних досліджень. Німецький соціолог У.Мюлер робить наголос на тому, що факт рефлексивності визначає структуру та способи пізнання в соціології — від загальних

теоретичних концепцій до технічних деталей досліджень [4, с. 10]. Таким чином, урахування інтегрованості соціологічної діяльності у систему соціальних процесів відбивається на методології соціологічних досліджень.

Проблеми методології є предметом аналізу багатьох розвідок соціологів. У соціологічній науці поняття “методологія” має кілька трактувань: деякі вчені, говорячи про методологію соціологічних досліджень, мають на увазі сукупність процедур, методів, технік, застосовуваних у процесі дослідження. Інші розуміють методологію в ширшому сенсі: як логіку наукового пошуку або як “підґрунтя для пояснення й оцінки взаємопов’язаних процесів, що становлять об’єкт наукового дослідження” [5, с. 151]. Згідно з останнім підходом, методологія охоплює не тільки систему дослідницьких процедур, а й процес формування концептів та конструювання теорій. Отже, методологія соціологічних досліджень як система принципів наукового пізнання є фундаментом конструювання знань про навколишню соціальну реальність. Будучи одним із найважливіших напрямів соціологічної науки, методологія визначає критерії оцінки якості результатів соціологічних досліджень. Існує багато праць, присвячених теоретичному аналізу методологічних проблем. Ця стаття має на меті *показати можливості емпіричного вивчення соціологією деяких аспектів свого розвитку* на прикладі соціологічного дослідження, проведеного у листопаді–грудні 2006 року відділом соціально-політичних процесів Інституту соціології НАН України.

Дослідження, результати якого викладені у цій розвідці, передбачало з’ясування уявлень студентів-соціологів про основні праці, ідеї та розробки класиків методології соціологічних досліджень. Серед таких методологів були обрані по два найвизначніші науковці України (Н.Паніна, В.Паніотто), Росії (Г.Батигін, В.Ядов) та США (П.Лазарсфельд, С.Садмен). Передбачалося, що результати дослідження стануть підґрунтям для висновків стосовно трансляції молодим соціологам знань у сфері методології та методів соціологічних досліджень, вироблених попередніми поколіннями науковців. У 1976 році в американському соціологічному журналі “American Sociological Review” була опублікована стаття під назвою “Соціологія для кого?”. Автор статті Альфред МакКланг Лі наголошує, що запитання, винесене у заголовок, не є новим. Щоразу молоде покоління соціологів знову відкриває його для себе, тоді як досвідчені фахівці вбачають у ньому або серйозну проблему, або привід для подальших інтелектуальних пошуків [6, с. 925]. У нашому дослідженні ми передусім прагнули відповісти на схоже запитання стосовно розробок відомих соціологів у сфері методології та методів соціологічних досліджень; з’ясувати, наскільки вони є важливими для молодого покоління українських соціологів.

У перебігу дослідження було опитано 428 студентів III–VI курсів, які навчалися за спеціальністю “соціологія” у провідних університетах Києва, Харкова та Львова. Відбір об’єктів для опитування був цілеспрямований, тип вибірки — гніздова. Хоча вибіркова сукупність не репрезентує усіх студентів-соціологів України, а лише тих, хто навчається у провідних щодо цієї спеціальності університетах, отримані в результаті дослідження дані є підґрунтям для окреслення загальних тенденцій та виявлення деяких особли-

востей досліджуваних процесів. Пілотажне дослідження анкети здійснювалося на основі опитування 40 студентів КНУ імені Тараса Шевченка.

Час проведення дослідження (у більшості ВНЗ це початок зимової сесії) позитивно вплинув на розв'язання проблеми доступності студентів, які відвідують університет нерегулярно. Таким чином, до вибірки потрапили студенти різного рівня успішності, по-різному зацікавлені у предметі навчання. Інша проблема методологічного характеру стосувалася самих респондентів. Незважаючи на те, що це були студенти, їх можна назвати молодими "соціологами", які вже опанували основи соціологічної науки (адже респондентами були старшокурсники). Утім, фахівці вважають, що бажано уникати опитування соціологів. Зі схожою проблемою стикався А.Гоулднер під час проведення вже згаданого у нашій статті дослідження серед членів АСА, проте аргументував можливість опитування соціологів, заперечуючи припущення про те, що соціологи начебто принципово відрізняються від інших респондентів у ракурсі опитувань. Крім того, він довів досвідом свого дослідження можливість адекватного опитування соціологів [2, с. 72].

Анкета, використовувана у нашому дослідженні, складалася з кількох змістових блоків: запитання про ставлення студентів до соціології в цілому, про їхню обізнаність стосовно творів класиків методології соціологічних досліджень, про використання цих праць у процесі навчання, а також запитання, в яких респондентам пропонувалося оцінити внесок методологів у розвиток соціологічної науки та значення їхніх розробок для студентів особисто.

Перш ніж розглядати уявлення студентів стосовно праць методологів соціологічних досліджень, доцільно визначити, яке місце посідають методологія та методи соціології у сфері інтересів молодих соціологів, наскільки правильно вони обрали свою спеціальність і чи пов'язують своє майбутнє з проведенням соціологічних досліджень.

Згідно з результатами опитування, більшість студентів-соціологів вважають, що правильно обрали свою спеціальність: 83% респондентів відповіли, що їм подобається вивчати соціологію, тоді як частка тих, хто не може однозначно відповісти на це запитання, становить 12%, і лише 5% стверджують, що їм не подобається вивчати соціологію. Більшість (65%) студентів стверджують, що після здобуття вищої освіти вони хотіли б працювати у царині, не обов'язково пов'язаній із соціологічними дослідженнями. Проте можна зазначити, що найпопулярнішими серед студентів є такі напрями діяльності, як паблік рілейшнз, маркетинг та проведення прикладних соціологічних досліджень, а отже, обізнаність у сфері методології та методів соціологічних досліджень є актуальною вимогою до молодих соціологів. На запитання "Чи пов'язані Ваші наукові інтереси з методологією та методами соціологічних досліджень?" стверджувальну відповідь дали 40% студентів, 35% ще не визначилися з цього приводу і 25% відповіли "ні". Простежується зв'язок між пріоритетним напрямом діяльності в майбутньому і зацікавленістю методологією та методами соціологічних досліджень (табл. 1).

Цілком природно, що студенти, які пов'язують своє майбутнє з проведенням прикладних соціологічних досліджень, виявилися найбільш зацікавленими проблемами методології та методів соціологічних досліджень.

Таблиця 1

Пріоритетні напрями діяльності студентів і зацікавленість методологією та методами соціологічних досліджень, %

Напря́м діяльності	Чи пов'язані Ваші наукові інтереси з методологією та методами соціологічних досліджень?		
	так	ні	ще не визначився
Наукова діяльність	28	10	20
Маркетинг	53	43	53
Викладацька діяльність	30	20	24
Проведення прикладних соціологічних досліджень	56	13	33
Соціальна інженерія	17	8	12
Паблік рілейшнз	42	59	52
Інше	2	14	6

Обізнаність студентів із працями класиків методології соціологічних досліджень

У рамках розглядуваного дослідження було виокремлено по п'ять найвагоміших праць кожного із відомих методологів України, Росії та США. Для оцінки обізнаності щодо цих робіт студентам було запропоновано запитання “Якою мірою Вам відомі перелічені праці?” з такими варіантами відповідей: 1. Не чув про цю працю. 2. Чув про цю працю. 3. Читав про цю працю. 4. Читав цю працю.

Якщо об'єднати два перші пункти шкали, можна виокремити групу студентів, які із власного досвіду мають уявлення про розробки та ідеї методологів; ідеться про безпосереднє читання наукових робіт або відгуків на ці роботи. До цієї групи увійшли студенти, які читали принаймні одну із праць класиків методології соціологічних досліджень. За результатами опитування, студенти-соціологи є найбільш обізнаними з працями російського соціолога В.Ядова (86% студентів читали принаймні одну з п'яти його найвідоміших наукових робіт), а також українських соціологів Н.Паніної та В.Паніюто. В узагальненому вигляді рівень обізнаності студентів-соціологів із працями методологів за результатами дослідження відображено у графіку (рис. 1).

Найвідомішою серед студентів працею Г.Батигіна виявилися “Лекции по методологии социологических исследований”; її читали 27% (14% читали про ці лекції, 27% чули про них, 29% — не чули). Такі праці, як “Обоснование научного вывода в прикладной социологии”, “Социология Интернет: наука и образование в виртуальном пространстве”, “Социальные науки в постсоветской России” та “Миф о «качественной социологии»”, читали (або читали про них) не більш як п'ята частина студентів. Виявилось, що київські студенти більш обізнані із доробком Г.Батигіна, ніж харківські та львівські. До того ж, ті респонденти, які спілкуються лише українською мовою (в сім'ї, університеті та з друзями), менше читають не перекладені з російської праці методолога.

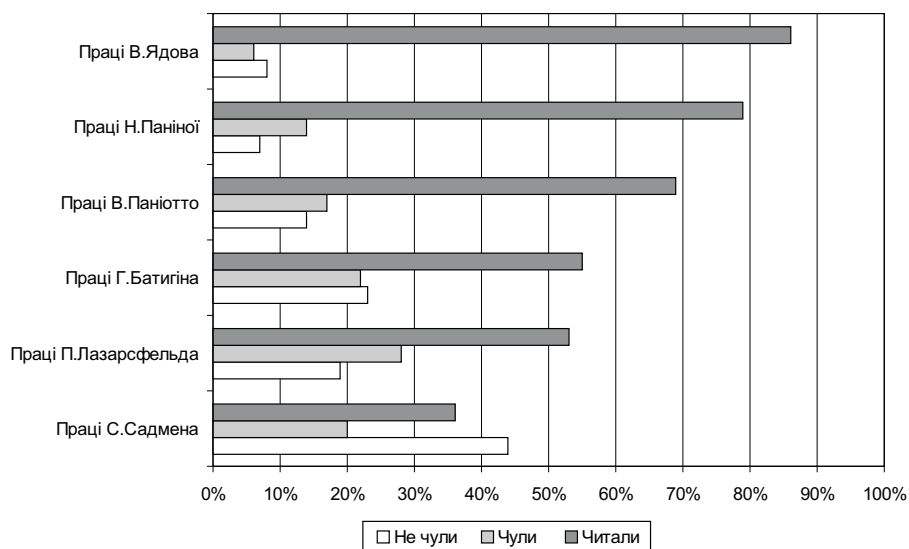

Рис. 1. Ознайомленість студентів із працями класиків методології соціологічних досліджень

Серед праць П.Ф.Лазарсфельда найпопулярнішою в колі студентів є “Вимірювання в соціології”; її читали 17% молодих соціологів, ще 16% читали про цю працю, проте 33% лише чули про неї, а 38% навіть не чули. Інші твори Лазарсфельда, такі як “Мова соціального дослідження”, “Логічні і математичні основи латентно-структурного аналізу”, “Латентно-структурний аналіз і теорія тестів” та “Методологічні проблеми соціології”, читали одиниці, що можна пояснити передусім відсутністю цих праць в університетських бібліотеках, хоча майже 70% студентів-соціологів пам’ятають, що їхні викладачі рекомендували їм читати дослідження Лазарсфельда.

Наукові праці українського соціолога Н.Паніної належать до одних із найвідоміших студентам-соціологам. Зокрема, “Технологію соціологічного дослідження” читали 47% респондентів, 17% читали про неї, 18% чули про цю працю, 14% — не чули. Відомими серед майбутніх соціологів також є “Кодекс професійної етики соціолога” (читали 36%) та “Українське суспільство: соціологічний моніторинг” (читали 32%). Такі праці, як “Интегральный индекс социального самочувствия (ИИСС): конструирование и применение социологического теста в массовых опросах” і “Социальное безумие: История, теория и современная практика”, є менш відомими серед молодих соціологів. Результати опитування показали, що читання студентами праць Н.Паніної не залежить від мови спілкування та міста, в якому вони живуть.

Книга “Кількісні методи в соціологічних дослідженнях”, автором якої є В.Паніотто, є також досить популярною серед студентів: 40% прочитали цю працю, 17% читали про неї, 20% чули про неї, але 19% не чули. Майже третина студентів читали фундаментальну за рівнем розроблення концептів якості, надійності та валідності соціологічної інформації працю В.Паніотто “Качество социологической информации”. При цьому київські студенти більш обізнані з науковим доробком цього соціолога, ніж львівські та харківські.

Дослідження С.Садмена є широко визнаними світовою соціологічною спільнотою і переважно стосуються розроблення тонкощів методу опитування та формування вибірки. Зараз в Україні читачам доступні російськомовні переклади лише двох праць соціолога: “Как правильно задавать вопросы: введение в проектирование массовых обследований” (читали 14% студентів) і “Как люди отвечают на вопросы: применение когнитивного анализа в массовых обследованиях” (читали лише 8% студентів). Студенти, які читали твори С.Садмена, високо оцінюють його внесок у розвиток соціологічного знання, зрозумілість його пояснень та обґрунтувань і корисність його розробок у прикладному плані.

Можна було б припустити, що обізнаність студентів щодо праць класиків методології соціологічних досліджень залежить першою чергою від країни, з якою пов'язане ім'я того чи того соціолога, але згідно з даними дослідження ця гіпотеза не підтверджується. Найбільш читаними серед студентів-соціологів України є праці В.Ядова “Социологическое исследование: методология, программа, методы” і “Стратегия социологического исследования”. Їх читали відповідно 62% і 55% молодих соціологів. Стосовно досліджень В.Ядова простежується ситуація, схожа на ту, що спостерігалася відносно обізнаності з працями Г.Батигіна: студенти, які спілкуються лише українською мовою, рідше читають його твори. Брак знання російської чи англійської мови перешкоджає засвоєнню досвіду цих та інших науковців світового масштабу.

Шляхом факторного аналізу (метод головних компонент, обертання варімакс) можна визначити дві групи наукових праць: 1) праці, які активно читають майбутні соціологи, 2) праці, які майже не відомі студентам, окрім представників окремих ВНЗ.

До першої групи праць, які найбільш відомі студентам, належать:

1. Г.Батыгин “Лекции по методологии социологических исследований”.
2. Н.Панина “Технология социологического исследования”.
3. Н.Панина “Кодекс профессиональной этики социолога”.
4. В.Паниотто “Качество социологической информации”.
5. В.Паниотто “Количественные методы в социологических исследованиях”.
6. В.Ядов “Социологическое исследование: методология, программа методы”.
7. В.Ядов “Стратегия социологического исследования”.

Такі праці, як “Язык социального исследования” (П.Лазарсфельд), “Обоснование научного вывода в прикладной социологии” (Г.Батигін), “Как правильно задавать вопросы” (С.Садмен), значно більше відомі студентам Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Києво-Могилянської академії, ніж студентам інших ВНЗ України.

Наукові розробки американських методологів, на жаль, мало відомі молодим соціологам.

Студенти, які читали праці того чи іншого соціолога, частіше, ніж решта, посилаються при цьому на викладачів, котрі рекомендували дані праці для вивчення. У перебігу дослідження студентам пропонували також відповіді на запитання “Де, першою чергою, Ви берете літературу для навчання?” (див. табл. 2).

Таблиця 2

Частота звернення до різних джерельних баз наукової інформації, %

Джерельні бази	Частота звернень
Факультетська/університетська бібліотека	62,1
Інтернет	55,1
Власна бібліотека	23,8
Публічна бібліотека	18,0
Бібліотеки знайомих, друзів	12,9
Інше	2,8

* передбачено можливість вибору більш як одного варіанта відповіді.

Виявилося, що більшість майбутніх соціологів першою чергою використовують у навчанні ресурси факультетської (університетської) бібліотеки та Інтернету. При цьому рівень обізнаності із працями класиків методології соціологічних досліджень не залежить від використовуваної джерельної бази. Цей висновок узгоджується із зазначеним вище спостереженням стосовно впливу рекомендацій викладачів при виборі студентами наукових праць для вивчення.

Використання праць Г.Батигіна, П.Лазарсфельда, Н.Паніної, В.Паніотто, С.Садмена та В.Ядова в процесі навчання

До основних видів діяльності студентів у навчальному процесі віднесено: підготовку до семінару, написання рефератів, написання курсової (бакалаврської, дипломної) роботи та виступи на конференціях. У графіку (рис. 2) наведено результати дослідження стосовно використання праць методологів у межах кожного з цих видів діяльності.

Студенти-соціологи найактивніше звертаються до наукової літератури з питань методології та методів соціології під час підготовки до семінарських занять, найрідше — для підготовки виступів на наукових конференціях. Загалом найчастіше в процесі навчання використовуються праці В.Ядова, Н.Паніної та В.Паніотто.

Думки студентів-соціологів щодо класичних праць з методології та методів соціології

Студентам було запропоновано оцінити загальний внесок розробок соціологів-методологів у розвиток соціологічної науки. За десятибальною шкалою, де 0 — відсутність внеску, а 10 — дуже суттєвий внесок, отримано такі середні оцінки: Г.Батигін — 7,0, П.Лазарсфельд — 7,3, Н.Паніна — 8,1, В.Паніотто — 8,0, С.Садмен — 6,5, В.Ядов — 8,8. Було цікаво також дізнатися, які праці студенти визначили б як основні при вивченні методології соціологічних досліджень. Для цього було поставлено відкрите запитання: “Які праці, на Вашу думку, слід першою чергою прочитати студентіві, котрий вивчає питання методології і методів соціологічних досліджень?” Студенти переважно рекомендували праці тих соціологів-методологів, що їх було обрано як представників класиків методології у даному дослідженні.

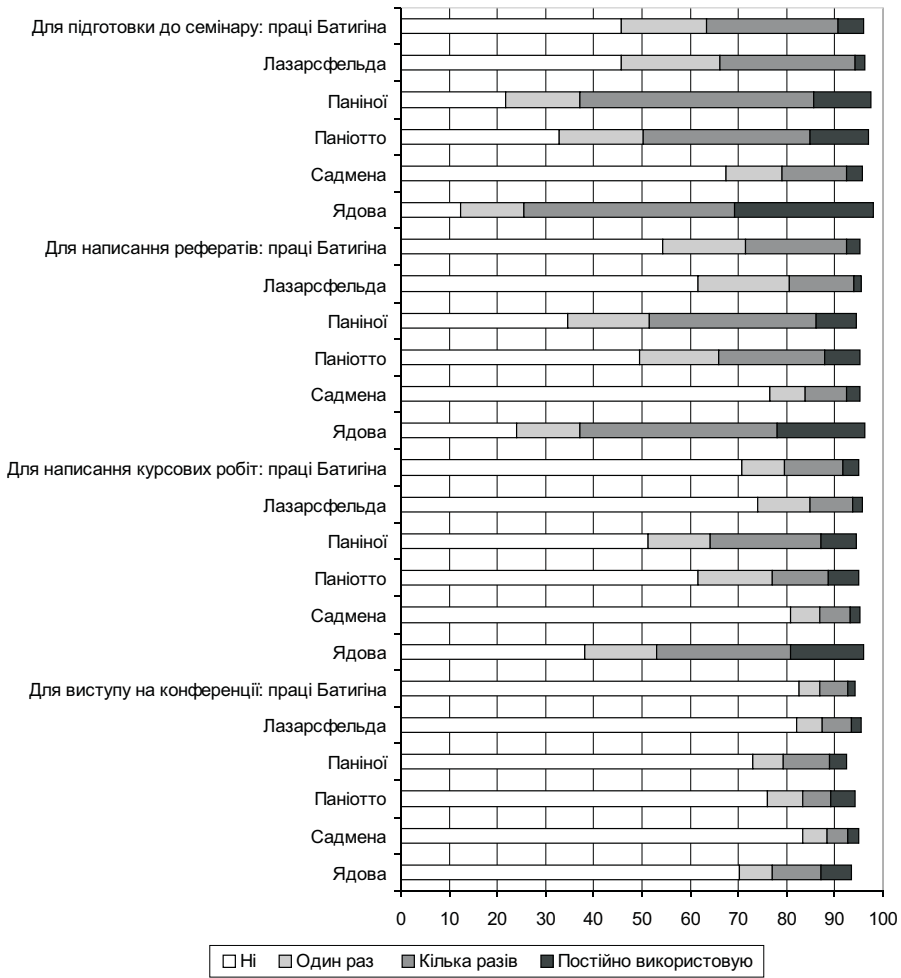

Рис. 2. Використання студентами праць соціологів у процесі навчання

Серед праць В.Ядова найчастіше студенти згадували такі: “Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности”, “Социологическое исследование: методология, программа, методы”, а також стаття “О диспозиционной регуляции социального поведения личности”. Загалом із працями В.Ядова запропонували ознайомитися 53,7% студентів.

Із наукового доробку Н.Паніної переважно йшлося про “Технологію соціологічного дослідження”, а також “Кодекс професійної етики соціолога” та “Интегральный индекс социального самочувствия (ИИСС): конструирование и применение социологического теста в массовых опросах”. Назагал 21,7% студентів відзначили праці Н.Паніної як такі, що їх слід прочитати першою чергою.

У разі праць В.Паніотто були рекомендовані всі п’ять згадуваних у нашому дослідженні, але найчастіше — “Количественные методы в социологических исследованиях”. Ці праці пропонували прочитати 15,6% студентів.

Ті, хто рекомендував праці Г.Батигіна, здебільшого відзначали “Лекции по методологии социологических исследований” і значно меншою мірою — “Обоснование научного вывода в прикладной социологии”, “Социальные науки в постсоветской России” та “Социология Интернет: наука и образование в виртуальном пространстве”. Загалом ознайомитися із доробком Г.Батигіна пропонували 8,4% студентів.

Із праць П.Лазарсфельда студенти вирізняли “Методологические проблемы социологии” та “Логические и математические основания латентно-структурного анализа” (3,9%); із праць С.Садмена — “Как правильно задавать вопросы” та “Marketing research: A Problem-Solving Approach” (1,8%).

Серед рекомендованої студентами літератури виявилися також книжка В.Семенова “Якісні методи в соціології” (3,0%), праці В.Добренькова та А.Кравченка (1,2%), праці В.Пічі “Соціологія” (0,9%), А.Готліба “Кількісні та якісні методи” (0,7%), С.Белановського “Глибинне інтерв’ю” (0,7%), І.Дев’ятко “Методи соціологічного дослідження” (0,5%). Інші соціологи та їхні праці згадувалися не більш як 1–2 рази. Так, ішлося про твори загальнови-знаних класиків теоретичної соціології М.Вебера, К.Маркса, Ф.Тьоніса, К.Мангайма, а також деяких сучасних вітчизняних і зарубіжних соціологів.

Наступний блок запитань анкети стосувався оцінювання цікавості, зрозумілості та корисності праць соціологів-методологів. Результати оцінювання за п’ятибальною порядковою шкалою наведені у табл. 3.

Таблиця 3

Оцінка з боку студентів цікавості, зрозумілості та корисності праць класиків методології соціології, %

Оцінки:	Автори праць					
	Батигін	Лазарсфельд	Паніна	Паніотто	Садмен	Ядов
<i>цікавості</i>						
Дуже цікаві	9,6	5,6	23,1	17,5	4,7	31,1
Радше цікаві	26,2	27,8	40,2	34,3	15,7	39,3
Важко відповісти	42,8	44,2	22,4	33,6	57,9	17,1
Радше не цікаві	6,8	8,2	4,9	5,1	4,7	5,1
Зовсім не цікаві	4,4	4,4	2,3	2,1	5,4	2,1
<i>корисності</i>						
Дуже корисні	19,6	12,9	41,1	33,9	11,2	54,0
Радше корисні	25,5	31,3	28,5	28,3	19,4	24,5
Важко відповісти	39,3	40,9	20,1	26,4	49,1	13,8
Радше не корисні	2,3	2,3	2,6	2,6	5,4	1,6
Зовсім не корисні	2,3	2,6	1,4	1,4	4,0	0,9
<i>зрозумілості</i>						
Цілком зрозумілі	14,3	8,4	37,6	16,6	8,2	37,4
Радше зрозумілі	22,4	24,3	30,6	39,3	17,1	35,3
Важко відповісти	42,1	46,3	18,5	26,6	52,1	13,6
Радше не зрозумілі	5,1	5,6	3,3	6,3	5,1	5,8
Зовсім не зрозумілі	4,4	3,7	2,1	1,6	4,4	1,9

З таблиці 3 видно, що студенти-соціологи оцінюють як найцікавіші праці В.Ядова та Н.Паніної, як найкорисніші — Н.Паніної, В.Паніотто та В.Ядова, а найбільш зрозумілими вважають праці Н.Паніної та В.Ядова, а також дещо меншою мірою — В.Паніотто.

Важливість ідей (розробок) класиків методології соціологічних досліджень під кутом зору студентів

Окрім знання і використання у навчальному процесі праць класиків методології соціологічних досліджень, а також оцінки цих праць з огляду на цікавість, корисність і зрозумілість, ми намагалися з'ясувати, наскільки важливими видаються молодим соціологам деякі ідеї відомих методологів. Для цього було виокремлено кілька головних розробок (ідей) кожного з класиків методології і запропоновано студентам оцінити важливість їх за п'ятибальною шкалою.

У доробку Г.Батигіна були виокремлені розробки в галузі проектування вибірки; в царині теорії та історії соціології; реферування соціологічної літератури та розробки у сфері вимірювання у прикладній соціології. Результати наведені в табл. 4.

Таблиця 4

Оцінки важливості розробок Г.Батигіна, %

Розробки соціолога	Середня	Медіана	Дуже важливі	Радше важливі	Важко сказати, важливі чи ні	Радше не важливі	Зовсім не важливі
У галузі проектування вибірки	2,4	2,0	16,6	32,9	35,5	4,0	3,3
У царині теорії та історії соціології	2,5	3,0	13,1	28,7	40,0	6,3	3,5
У сфері реферування соціологічної літератури	2,8	3,0	8,9	20,8	48,8	7,2	5,8
У сфері вимірювань у прикладній соціології	2,6	3,0	11,7	27,8	44,2	4,9	3,0

Враховуючи міри центральності, можна сказати, що студенти оцінюють ідеї Г.Батигіна щодо проектування вибірки як найважливіші, а решту — як такі, що важко сказати, важливі вони чи ні. Якщо зважити на суму відповідей, що належать до позитивної частини шкали (пункти “Дуже важливі”, “Радше важливі”), то розробки цього автора у сфері проектування вибірки також виявляються, на думку студентів, найважливішими (49,5%). Проте здебільшого молоді соціологи вагаються з відповіддю.

У працях П.Лазарсфельда студентам було запропоновано оцінити розробки (ідеї) стосовно латентно-структурного аналізу, вимірювань у соціології, методології та методів політичних досліджень і методології дослідження масової комунікації (див. табл. 5).

Таблиця 5

Оцінки важливості розробок П.Лазарсфельда, %

Розробки соціолога	Середня	Медіана	Дуже важливі	Радше важливі	Важко сказати, важливі чи ні	Радше не важливі	Зовсім не важливі
Латентно-структурний аналіз	2,5	3,0	11,9	30,8	39,5	6,5	2,8
Вимірювання у соціології	2,5	3,0	14,0	26,4	41,6	6,5	2,8
Методологія і методи політичних досліджень	2,5	3,0	15,9	29,2	39,0	3,7	3,7
Методологія дослідження масової комунікації	2,4	2,0	17,3	29,9	37,1	4,2	2,6

Як і щодо розробок Г.Батигіна, студенти більш схильні ухилитися від оцінювання важливості розробок П.Лазарсфельда, обираючи відповідь “Важко сказати, важливі чи ні”.

До важливіших, з погляду студентів, розробок П.Лазарсфельда (якщо взяти до уваги суму показників за пунктами “Дуже важливі” та “Радше важливі”) належать напрацювання в царині методології дослідження масової комунікації (47,2%) та методології й методів політичних досліджень (45,1%).

У доробку Н.Паніної ми виокремили для оцінки студентам такі ідеї (розробки): конструювання адитивних індексів, застосування тестів у соціологічних опитуваннях, принципи організації соціологічних досліджень та методології моніторингових досліджень (див. табл. 6).

Таблиця 6

Оцінки важливості розробок Н.Паніної, %

Розробки соціолога	Середня	Медіана	Дуже важливі	Радше важливі	Важко сказати, важливі чи ні	Радше не важливі	Зовсім не важливі
Конструювання адитивних індексів	2,4	2,0	16,1	33,4	33,2	6,5	2,8
Застосування тестів у соціологічних опитуваннях	2,0	2,0	30,1	37,4	19,9	3,5	1,6
Принципи організації соціологічних досліджень	1,9	2,0	35,3	34,3	17,3	3,7	1,9
Особливості методології моніторингових досліджень	2,2	2,0	26,4	34,6	24,1	5,4	1,9

З урахуванням мір центральності можна зробити висновок, що всі розробки Н.Паніної у свідомості студентів постають як майже рівною мірою важливі, особливо ідеї щодо принципів організації соціологічних досліджень (69,6% становлять відповіді “Дуже важливі” та “Радше важливі”), а з урахуванням суми показників за цими пунктами шкали виокремлюються також розробки щодо застосування тестів у соціологічних опитуваннях (67,5%).

Серед праць В.Паніотто були виокремлені розробки в галузі моделювання соціальних процесів, застосування статистичних методів аналізу соціологічних даних, розроблення методу поштового опитування, а також концепту “якість соціологічної інформації”. Результати оцінювання цих розробок наведені в табл. 7.

Таблиця 7

Оцінки важливості розробок В.Паніотто, %

Розробки соціолога	Середня	Медіана	Дуже важливі	Радше не важливі	Важко сказати, важливі чи ні	Радше не важливі	Зовсім не важливі
Розроблення концепту “якість соціологічної інформації”	2,1	2,0	26,9	35,0	23,8	3,7	2,3
Принципи моделювання соціальних процесів	2,3	2,0	19,9	31,5	33,2	4,9	2,1
Принципи застосування статистичних методів аналізу соціологічних даних	2,0	2,0	31,8	31,1	24,1	3,7	1,4
Розроблення методу поштового опитування	2,3	2,0	20,1	35,7	27,1	5,6	3,3

Важливість розробок В.Паніотто у сфері методології та методів соціологічних досліджень визнають більш як половина студентів. При цьому важливішими для них (у разі врахування суми показників позитивної частини шкали) є напрацювання цього автора в царині застосування статистичних методів аналізу у соціології (62,9%) і розроблення концепту “якість соціологічної інформації” (61,9%).

Студентам також було запропоновано оцінити такі розробки С.Садмена: перетворення програмного запитання в анкетне, аналіз інструментарію, застосовуваного в масових опитуваннях, розробки у галузі соціології громадської думки та технологій маркетингових досліджень (табл. 8).

Через те, що студентам-соціологам мало знайомі праці С.Садмена, вони схильні вагатися з відповіддю і, зрештою, при врахуванні суми показників за пунктами шкали “Дуже важливі” та “Радше важливі” не можна виокремити певних преференцій — усі розробки даного класика методології оцінюються студентами приблизно однаково.

Таблиця 8

Оцінки важливості розробок С.Садмена, %

Розробки соціолога	Середня	Медіана	Дуже важливі	Радше важливі	Важко сказати, важливі чи ні	Радше не важливі	Зовсім не важливі
Перетворення програмного запитання в анкетне	2,6	3,0	12,6	21,7	46,5	6,5	3,7
Аналіз інструментарію, застосовуваного в масових опитуваннях	2,6	3,0	10,0	24,1	49,3	3,3	4,2
Розробки в галузі соціології громадської думки	2,6	3,0	11,0	25,2	47,9	4,4	3,3
Технології маркетингових досліджень	2,6	3,0	12,6	22,7	48,1	3,7	4,0

Серед напрацювань В.Ядова було виокремлено: розробки стосовно предметної області соціології, методології дослідження диспозиції особистості, застосування методів збирання соціологічної інформації та методології соціологічних досліджень у цілому (див. табл. 9).

Таблиця 9

Оцінки важливості розробок В.Ядова, %

Розробки соціолога	Середня	Медіана	Дуже важливі	Радше важливі	Важко сказати, важливі чи ні	Радше не важливі	Зовсім не важливі
Предметна область соціології	2,0	2,0	32,9	33,2	19,9	5,1	2,3
Методологія соціологічних досліджень	1,8	1,0	47,9	26,4	13,3	3,7	1,9
Методологія дослідження диспозиції особистості	2,2	2,0	25,5	31,8	26,9	6,1	2,6
Методи збирання соціологічної інформації	1,9	2,0	40,0	32,0	16,6	2,3	1,6

Важливість розробок В.Ядова оцінюється студентами-соціологами загалом досить високо. Особливо це стосується методології соціологічних досліджень (74,3% опитуваних відповіли “Дуже важливі” та “Радше важливі”) та застосування різних методів збирання соціологічних даних (72%).

Аналіз наявних емпіричних даних дає змогу оцінити нинішній стан трансляції молодому поколінню знання у царині методології та методів

соціологічних досліджень. Вивчення цієї проблеми можна вважати продовженням традиції емпіричного дослідження деяких аспектів проблеми розвитку соціологічної науки, зокрема як навчальної дисципліни.

Література

1. *Janowitz M.* Professionalization of Sociology // *American Journal of Sociology.* — 1972. — Vol.78. — № 1. — P. 105–135.
2. *Lipset S.M., Ladd E.C.* The Politics of American Sociologists // *American Journal of Sociology.* — 1972. — Vol.78. — № 1. — P. 67–104.
3. *Резнік О., Резнік В.* Українська соціологія після 1991 року // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* — 2004. — № 3. — С. 22–46.
4. *Möller U.* Reflexive Soziologie und empirische Sozialforschung. — Frankfurt; N.Y., 1979.
5. *Tiryakian E.A.* Methodology and Research // *Contemporary Sociology* / Ed. by J.S.Roucek. — N.Y., 1958.
6. *McChung Lee A.* Presidential Address: Sociology for Whom? // *American Sociological Review.* — 1976. — Vol. 41. — № 6. — P. 925–936.